

УДК [37.048+159.98]-055.52:373.042-056.2/.3
DOI <https://doi.org/10.32782/2312-8437.51.2023-1.3>

БОРИСЕНКО Зоряна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, Дрогобич, Україна, індекс 82100 (adurkalets@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5084-0361>

ГРИНЦІВ Мар'яна – кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, Дрогобич, Україна, індекс 82100 (linaandtima123@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5790-2759>

РОЛЬ ТА СПЕЦИФІКА КОНСУЛЬТАТИВНОЇ РОБОТИ З БАТЬКАМИ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Анотація. Стаття присвячена аналізу психологічних засад організації та здійснення консультативної роботи фахівця з батьками, які виховують дітей з особливими освітніми потребами, у системі психолого-педагогічного супроводу інклюзивного освітнього середовища. Показано, що високий ступінь страждань батьків спричинює негативний вплив на їхню здатність розвивати хороші стосунки з дитиною з особливими освітніми потребами. Визначено, що незважаючи на складність та делікатність консультування батьків дітей з особливими освітніми потребами, воно сприятиме зниженню рівня переживання стресу, зміцненню сімейних зв'язків та підвищить здатність до адаптації/протистояння проблемам, з якими вони стикаються.

Здійснено аналіз завдань, які необхідно першочергово вирішити у процесі консультативної взаємодії. Описані навички, якими повинен володіти фахівець, працюючи з батьками дитини з особливими освітніми потребами. Зазначено, що для ефективності консультативного процесу з батьками рекомендується здійснити оцінку сімейної динаміки, а саме розглянути: характеристики членів сім'ї, культурний та ідеологічний стилі, стилі подолання труднощів, підсистему подружньої пари та батьківську підсистему.

Окреслено зміст роботи з емоційними реакціями та техніки, що використовуються у процесі консультування батьків дітей з особливими освітніми потребами. При цьому відзначається, що батьки та діти з особливими освітніми потребами є унікальними, і отже, консультативна робота повинна відображати підхід, адаптований до унікальних особливостей цих батьків.

Ключові слова: діти з особливими освітніми потребами, інклюзивна освітня практика, супровід, консультування батьків, які виховують дітей з особливими освітніми потребами та нормальним психофізичним розвитком.

BORYSENKO Zoryana – Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Psychology, Drohobych Ivan Franko State University, 24, Ivana Franka Str, Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (adurkalets@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5084-0361>

HRYNTSIV Maryana – Candidate of Psychological Sciences, Senior lecturer of the Department of Social Pedagogy and Correctional Education, Drohobych Ivan Franko State University, 24, Ivana Franka Str, Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (linaandtima123@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5790-2759>

THE ROLE AND SPECIFICS OF CONSULTING WORK WITH PARENTS OF CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

Abstract. *The article is devoted to the analysis of the psychological foundations of organizing and implementing the counseling work of a specialist with parents, who bring up children with special educational needs in the system of psychological and pedagogical support of an inclusive educational environment. It is shown that a high degree of parental suffering has a negative impact on their ability to develop good relationships with a child with special educational needs. It has been determined that despite the complexity and sensitivity of counseling parents of children with special educational needs, it will help reduce stress, strengthen family ties and increase the ability to adapt/resist the problems they face.*

The article analyzes the tasks that need to be addressed in the process of counseling. The skills that a specialist should have when working with parents of a child with special educational needs are described. It is noted that for the effectiveness of the counseling process with parents, it is recommended to assess family dynamics, namely to consider: characteristics of family members, cultural and ideological styles, coping styles, the subsystem of a married couple and the parental subsystem.

The content of work with emotional reactions and techniques used in the process of counseling parents of children with special educational needs are outlined. It is noted that parents and children with special educational needs are unique and, therefore, counseling work should reflect an approach adapted to the unique characteristics of these parents.

Key words: *children with special educational needs, inclusive educational practice, support, counseling of parents raising children with special educational needs and normal psychophysical development.*

Постановка проблеми. Реалізація ефективного інклюзивного освітнього середовища передбачає створення ряду необхідних умов, до яких належить організація психолого-педагогічного супроводу всіх суб'єктів інклюзивної освіти (дітей з різним психофізичним статусом, їхніх батьків, педагогів).

Аналіз результатів досліджень, проведених в Україні та за кордоном, показують, що батьки дітей з особливими освітніми потребами особливо вразливі до стресу, наприклад, високий рівень дистресу був виявлений у 70 % матерів і 30 % батьків дітей з особливими освітніми потребами (Болюх, 2020; Душка, 2016; Sloper, 1993; Wallander, 1998). У цих дослідженнях також відзначається, що батьківський дистрес і функціонування сім'ї впливають на когнітивний, поведінковий і соціальний розвиток дітей з ООП. Таким чином, відсутність батьківської підтримки та високий рівень батьківського дистресу впливають на благополуччя дитини.

Тому актуальним є питання емоційної та освітньої підтримки всієї родини і батьків дітей з ООП, зокрема, та надання консультативної допомоги, що сприятиме зниженню рівня переживання стресу та більш ефективній адаптації/протистоянню проблемам, з якими стикаються батьки дитини з особливими освітніми потребами.

Аналіз останніх публікацій. Проблеми сімей, що виховують дітей з особливими освітніми потребами, висвітлювались у працях таких дослідників, як Е. Тиха (формування самосвідомості батьків, які переживають психотравмуючу ситуацію); О. Малер, Г. Цикото (навчання батьків

ефективним засобам взаємодії з дитиною в побутових й навчальних ситуаціях); А. Душка (надання психологічної допомоги родинам дітей із порушеннями психофізичного розвитку, розроблення технологій психологічного впливу на психоемоційний стан батьків); А. Капська, Н. Заверико (технологічний аспект соціально-педагогічної роботи з сім'ями); І. Ліпський, М. Галагузов, Л. Аксьонов (завдання соціально-педагогічного супроводу); Н. Грабовенко, І. Іванова (висвітлюються особливості роботи з родинами, які виховують дитину з інвалідністю); Л. Романовська (підходи до соціально-педагогічної підтримки родин, які виховують дитину з особливими освітніми потребами); Є. Волкова, С. Шаховська (психологічна допомога родині дитини з особливими потребами). Втім, на нашу думку, питання ролі та специфіки консультативної роботи з батьками, які виховують дитину з ООП досі залишається відкритим та полемічним.

Мета статті. Дана стаття покликана висвітлити роль та специфіку консультативної роботи з батьками, що виховують дітей з особливими освітніми потребами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сім'ї, в яких виховуються діти з особливими освітніми потребами, піддаються підвищеному ризику зіткнутися з рядом труднощів порівняно з сім'ями, де немає дітей з особливими освітніми потребами.

Низка досліджень показала, що батьки дітей з особливими освітніми потребами у порівнянні з іншими батьками менше задоволені своєю батьківською роллю, вони наголошують на низькій самоефективності, підвищеному почутті безпорадності (Sloper, 1993; Wallander, 1998). Батьки дітей з особливими освітніми потребами повідомляють про більше проблем у шлюбі, ніж інші пари, навіть незважаючи на те, що ступінь розлучення в цих парах не вищий.

У цих дослідженнях також відзначається, що відповідальність за догляд за дітьми з ООП непропорційно припадає на долю матерів порівняно з татами, що впливає на рівень їхнього благополуччя, вони стають більш вразливими оскільки поглинають сімейний стрес і, як правило, захищають інших членів сім'ї.

Аналіз досліджень дозволяє нам стверджувати, що виховання дитини з особливими потребами може бути хронічним стресом для батьків і може спричинити відносно тривалі проблеми в їхньому повсякденному житті. Ці хронічні штами відрізняються від життєвих подій тим, що вони є постійними та тривалими в часі. Догляд за особливою дитиною – подвійно складна ситуація, пов'язана з фізичним, фінансовим та емоційним стресом. Стигматизація, пов'язана з інвалідністю, також посилює відчуття ізоляції в сім'ї.

З іншого боку, високий ступінь страждань батьків спричинює негативний вплив на їхню здатність розвивати хороші стосунки з дитиною з особливими освітніми потребами, надаючи їм менше підтримки, більше покарання та загалом підсилюючи проблемну поведінку дитини.

Природно, коли батькам вдається розвивати позитивне сімейне середовище, здійснювати оптимальний до можливостей дитини з ООП розвиток. Наприклад, дослідження сімей з дітьми з синдромом Дауна показало, що діти, які виховуються в сім'ях з високою згуртованістю, гармонією та підходами, що сприяють розвитку дитини, продемонстрували більш адаптивну поведінку, менше поведінкових проблем і меншу ізоляцію від своїх однолітків порівняно з дітьми з синдромом Дауна, які виховуються в сім'ях з найнижчим рівнем цих характеристик. Ці дані вказують на необхідність надання посиленої допомоги батькам дітей з особливими освітніми потребами. На жаль, професійна увага і професійна послуги, які пропонуються, часто спрямовані на дитину, а саме на її інвалідність, залишаючи поза увагою психологічні проблеми їхніх батьків.

Батькам потрібна допомога в розумінні потреб дитини та ефективному управлінні ними, чого можна досягти шляхом консультування, сімейного виховання та кваліфікованого навчання. Попередні дослідження також підтверджують, що раннє втручання, психосоціальна та психологічна допомога є вирішальними захисними факторами. Консультування батьків незабаром після постановки діагнозу може позитивно вплинути на систему переконань сім'ї, зміцнити сімейні зв'язки та підвищити здатність до адаптації та гнучкість членів, що допоможе їм керувати змінами.

Майструк Н.О., Лучаківська А.П. пропонують розглядати консультування батьків у рамках інклюзивного освітнього середовища як орієнтований комунікативний процес, під час якого батьки отримують необхідну їм інформацію (Майструк, Лучаківська, 2010). Це створює умови для адекватної соціальної адаптації її самої та за її допомогою – інших членів сім'ї, зокрема

і дітей. Тому вкрай важливо, щоб батьки та сім'ї дітей з особливими освітніми потребами були включені у консультативну взаємодію з фахівцем.

Аналіз методичних посібників з консультування батьків дітей з особливими освітніми потребами дозволяє виділити три групи завдань, які вирішуються консультантами (Заверико, Соловйова, 2008).

Перша група завдань – створення умов для адекватного сприйняття батьками інформації, яка пов'язана з проблемами у розвитку їхньої дитини, створення у них готовності до тривалої роботи з розвитку, корекції та виховання.

До другої групи завдань належать питання, пов'язані з переосмисленням, можливістю проаналізувати свою роль як батьків і усвідомити стосунки між батьками та дітьми, що, у свою чергу, допомагає позбутися почуття провини; з подолання стресового стану сім'ї, створенням та підтримкою по можливості нормального психологічного клімату у ній. Вирішення цих завдань безпосередньо пов'язане з визначенням етапу, у якому перебуває сім'я на момент приходу на консультацію.

Консультації допомагають сім'ям дітей з особливими освітніми потребами навчитися справлятися зі стресом, пов'язаним з нудьгою та рутиною у вихованні дитини з особливими потребами. Це озброює сім'ю навичками розвитку впевненості в собі, вирішення проблем, прийняття рішень і постановки цілей у своїх підопічних. Консультування також допомагає батькам розвивати незалежність у них самих і в їхніх дітях.

Третя група завдань пов'язана з формуванням адекватного виховного підходу до дитини проблемами в навчанні, покращення емоційного контакту та подолання негативного ставлення до них, співвіднесення можливостей дитини з вимогами навчального процесу.

Консультування батьків, що виховують дітей з особливими освітніми потребами, має будуватися з урахуванням особливої моделі поведінки цих батьків та їх взаємодії з фахівцями. Специфіка консультативної роботи з батьками спеціаліста інклюзивної освітньої установи насамперед визначається тим, що найчастіше фахівець стикається не просто з несформованим запитом на допомогу, а з негативним ставленням батьків як до процедури взаємодії з фахівцем, так і до нього самого. На думку О. В. Царькової, це пов'язано з наявним у батьків бажанням приховати від оточуючих, що відбувається з дитиною (Царькова, 2019). Цей фактор визначає конфіденційну спрямованість консультування батьків.

Зазначимо, що стандартний підхід до проведення консультування батьків передбачає повну добровільність їхнього звернення до фахівця. Це означає достатню мотивацію, емоційну готовність до зустрічі, бажання викласти все, що видається важливим. Однак більшості сімей дітей з особливими освітніми потребами важко прийняти консультативну допомогу через незнання, забобонні переконання, гордість, страх, хибні уявлення та дезінформацію. У такому випадку з батьками дітей з особливими освітніми потребами необхідно проводити просвітницькі консультації.

Батьки дітей з особливими освітніми потребами, які включені до інклюзивного середовища, частіше всього змушені звернутися до спеціаліста у зв'язку з проблемами у навчанні чи особливостями поведінки дитини у освітньому закладі. Вони можуть бути спрямовані на консультацію педагогами або іншими фахівцями навчального закладу. Тому в більшості випадків звернення батьків не добровільні, вони не мають власної мотивації. А це проявляється і у відсутності емоційної готовності до консультування, та у можливості існування емоційного неприйняття консультування. Спеціаліст може зіткнутися з тим, що батьки приховують несприятливі особливості розвитку дитини, що представляє додаткові труднощі об'єктивної оцінки стану дитини (Майструк, Лучаківська, 2010).

Ще одним варіантом є повна байдужість батьків до проблем своєї дитини та ігнорування проблем і рекомендацій спеціаліста. Таку поведінку можна пояснити соціальними, економічними та культурними особливостями сімей, у яких виховуються діти з особливими освітніми потребами.

Зважаючи на специфіку консультативної роботи, спеціаліст повинен володіти навичками роботи з даною цільовою групою. На нашу думку, такими важливими навичками є.

1. Позитивні міркування: консультанти повинні демонструвати прийняття членів сім'ї як цінних особистостей, підтримувати їх такими, якими вони є, не засуджуючи їх.

2. Емпатія: консультанти повинні вміти розуміти і передавати почуття і менталітет сім'ї, використовуючи свою точку зору.

3. Конкретність: консультанти повинні спілкуватися в конкретній, чіткій і точній манері, а також конкретно відповідати на запитання членів сім'ї.

4. Тепло: важливо, щоб консультанти демонстрували теплоту у вербальній та невербальній формі, не бути відстороненими чи холодними.

5. Використання медичного жаргону: консультантам рекомендується уникати медичного жаргону (особливо якщо термін, що використовується, не має чіткого пояснення). Консультант може запитати, чи було це достатньо зрозуміло і чи потрібно пояснити ще раз.

Відомо, що батьки, сім'ї та діти з особливими освітніми потребами є унікальними і отже, консультативна робота повинна відображати підхід, адаптований до унікальних особливостей цих батьків. Кожен з батьків привносять у процес консультування низку унікальних цінностей, переконань, поглядів, життєвого досвіду та поточних обставин, що склалися. Усвідомлення та розуміння цих факторів, принесений особистий досвід батьків служать ресурсом для розвитку, іноді, нетрадиційних стилів вирішення психологічних проблем.

Групове консультування може бути чудовою платформою, яка дає змогу батькам зрозуміти, що вони не самотні. Воно може бути організоване навколо конкретних тем, запропонованих батьками або фахівцем. Корисними є теми, що стосуються потреб як дитини, так і батьків. Такі зустрічі дають батькам можливість познайомитися з батьками дітей з особливими освітніми потребами і, таким чином, уможливають створення особистої мережі підтримки поза межами групового контексту. Потрібні навчені модератори, щоб допомогти батькам впоратися з їхнім емоційним благополуччям. Батькам потрібен простір, щоб вилити свій гнів і розчарування. Групова робота з кваліфікованим професіоналом може вирішити та полегшити емоційний біль.

На першій зустрічі, щоб консультативний процес був ефективним, з батьками рекомендуємо здійснити оцінку сімейної динаміки в сім'ях з дітьми з особливими освітніми потребами. При оцінці сім'ї важливими для розгляду є:

1) **характеристики членів сім'ї**: спочатку важливо врахувати всі характеристики членів сім'ї (в тому числі вік, стать, професію, хобі тощо). Використання генограми часто допомагає прояснити характеристики членів сім'ї та стосунки між членами сім'ї;

2) **культурний стиль**: оцініть культурні стереотипи щодо інвалідності в контексті, в якому живе сім'я. Важливо оцінити, які з цих культурних стереотипів передбачають звинувачення батьків (і особливо матерів) у тому, що їхні діти мають інвалідність;

3) **ідеологічний стиль**: сімейні переконання передаються з покоління в покоління. Запитайте про важливі сімейні цінності, наприклад, деякі сім'ї можуть мати переконання, які підкреслюють інтелектуальні досягнення членів сім'ї як цінність, і це може спричинити труднощі з адаптацією, якщо в сім'ї народжується дитина з ООП. Слід зазначити, що ці переконання також мають тенденцію піддаватися сумніву і змінюватися при спілкуванні з дитиною ООП;

4) **стилі подолання труднощів**: оцініть внутрішні та зовнішні (функціональні та нефункціональні) стратегії, які батьки використовують, щоб краще справлятися зі стресом, пов'язаним з вихованням дитини з ООП.

Внутрішні стратегії включають пасивну оцінку (наприклад, проблеми вирішуються з часом) і переформулювання (внесення коректив у ставлення до ситуації, щоб жити з нею конструктивно), тоді як зовнішні стратегії включають в себе конструктивно пережити ситуацію, тоді як зовнішні стратегії включають використання соціальної підтримки (сім'ї та додаткові сімейні ресурси), духовну інтерпретацію (консультації священнослужителів) та формальну підтримку (використання ресурсів громади та професійних послуг);

5) **підсистема подружньої пари**: важливо оцінити стосунки між двома батьками як подружньою парою. Як дитина з ООП вплинула на їхні стосунки? Конфлікт між подружжям спричинює стрес і дискомфорт у дітей. Коли в парі виникають конфлікти, дитина може стати об'єктом гніву або вступити в союз з одним із батьків проти іншого. Наприклад, розбіжності в парі можна передбачити, якщо один з батьків стикається зі стресом, який він отримав через народження дитини з ООП, уникає її (наприклад, більше працює) і не надає практичної та емоційної підтримки іншому з батьків, який, можливо, взяв на себе всю відповідальність за догляд за дитиною;

6) **батьківська підсистема** відрізняється від подружніх стосунків і стосується того, як пара функціонує як батьківська одиниця. Тут важливо звернути увагу на стилі виховання і на те, як

розподіляються батьківські ролі та обов'язки між батьками. Іноді ці ролі можуть виконувати інші діти або бабусі і дідусі. Потенційні конфлікти і напруженість, пов'язані з цим, необхідно вирішувати.

Оцінка гендерних ролей, особливо щодо обов'язків, пов'язаних з доглядом за дитиною з ООП, має першорядне значення. Якщо мама виконує більше обов'язків, ніж батько, вона може відчувати більший рівень стресу.

У міру того, як брати і сестри дорослішають, вони беруть на себе більшу відповідальність за догляд за своїми братами/сестрами з ООП, але розподіл обов'язків не завжди сприймається справедливим, а тому може стати основою для переговорів або конфліктів;

7) *межі*: невидимі бар'єри, які регулюють кількість контактів з іншими між членами сім'ї, а також між членами сім'ї та зовнішнім світом, а саме: вони захищають автономію сім'ї. Існують три категорії кордонів/меж:

1) чіткі – міцні, але гнучкі зв'язки, які дозволяють членам сім'ї мати певну автономію;

2) жорсткі – означають роз'єднання всередині та між системами; члени сім'ї ізольовані один від одного;

3) близькі – характеризуються дуже тісними зв'язками; надзвичайна залежність і надання підтримки навіть тоді, коли вона не потрібна.

Проаналізуємо роботу з емоційними реакціями батьків дітей з ООП.

Загалом сім'ї, які стикаються з інвалідністю у дитини, спочатку проходять через стадію дисбалансу, що супроводжується спробами адаптації та нормалізації. Проходження цих стадій може не обов'язково мати таку послідовність, вони можуть проходити стадію стагнації або регресу. Етапи, через які можуть проходити батьки, та робота з ними в процесі консультування, представлено нижче:

1. Заперечення і шок. Типові емоційні реакції включають розгубленість, заціпеніння і відчуття безпорадності. Якщо батьки продовжують заперечувати, що їхня дитина має інвалідність протягом тривалого періоду часу, а потім бачать явні ознаки інвалідності, то вони можуть виштовхнути дитину за межі її можливостей; вони можуть не скористатися корисними програмами раннього втручання або нескінченно відвідувати професіоналів для встановлення прийняттого діагнозу. Інші члени сім'ї можуть бути знехтувані на цьому етапі.

Рекомендується, щоб консультант давав щирі оцінки ситуації, з якою стикаються батьки. Цього можна досягти, звернувшись за оцінкою до інших клінічних експертів, якщо це доречно.

2. Гнів. Ця емоційна реакція часто відображає тривогу батьків перед радикальними змінами в їхньому житті. Консультанти повинні дозволити батькам висловити гнів і біль – без осуду. Консультанти також повинні нормалізувати ці реакції.

3. Ведення переговорів. Батьки іноді думають, що вони можуть щось зробити, щоб позбутися хвороби дитини. На цьому етапі батькам бажано зосередити увагу на позитивних характеристиках дитини, заохочувати залучення до стосунків з дитиною та підтримувати оптимізм. Крім того, батькам можна запропонувати подумати про розвиток більш збалансованого життя, повернувшись до інших видів діяльності, окрім догляду за дитиною.

4. Депресія. Депресія. Консультанти повинні розрізняти, чи переживають батьки дисфорію чи клінічну депресію. Дисфорія може бути характерною для деяких порушень розвитку дітей з ООП, тому такі реакції можна вважати нормальними і не піддавати осуду.

Консультанти можуть запропонувати батькам дізнатися, що він/вона може зробити, щоб посилити відчуття задоволення в повсякденному житті.

5. Прийняття. Батьки стають більш об'єктивними щодо стану дитини, менш емоційно реагують і використовують копінг-стратегії, орієнтовані на вирішення проблем. У процесі консультування ці вдосконалення мають бути визнані, необхідно закріпити ці зміни.

Техніки, що використовуються у процесі консультування батьків дітей з ООП.

1. Базові техніки когнітивної реструктуризації автоматичних дисфункціональних думок, які спрямовані на зміну мислення таким чином, щоб воно стало більш реалістичним і більш функціональним, уміння дистанціюватися від думки, декатастрофізувати проблемну ситуацію тощо. Наприклад, батьки можуть вважати, що народження дитини з інвалідністю означає, що вони більше не зможуть відчувати радість у своєму житті, або що інші будуть відмовлятися від них через це.

Дайте відповіді на наступні запитання: Які за і проти цієї ідеї? Чи є альтернативне пояснення або перспектива? Що найгірше може статися (якщо я вже не думаю про найгірше)?

Якщо це трапиться, як ви можете це пережити? Що найкраще, що може статися? Який найбільш реалістичний результат? Що б ви сказали [особливому другу або члену сім'ї], якби він або вона опинилися в такій же ситуації? Що я можу зробити?

2. Техніки емоційної адаптації можуть бути використані для навчання батьків керувати емоційними станами функціонально (знати, впливати на інтенсивність або приймати різні емоційні стани) та змінювати неефективні форми управління емоціями (наприклад, поведінка, що завдає шкоди собі, або зловживання психоактивними речовинами), а саме: «Заземлення», «5-4-3-2-1», «Безперервне життя», «Улюблена справа» та інші.

3. Техніки, що використовуються для зняття напруги, пригніченого стану: дихальні техніки «Квадрат», «Кульбабка» та інші, техніки постукування «Метелик», «Безпечне місце», «Приємні спогади» та інші.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Теоретичний аналіз літератури показав, що питання консультативної роботи з батьками дітей з особливими освітніми потребами на сьогоднішній день є актуальним у науково-методичному полі. Разом з тим оцінити ефективність практик залучення батьків до освіти дітей з особливими освітніми потребами можливо за допомогою вивчення наступних факторів: індивідуальних потреб дитини, пов'язаних з її життєвою ситуацією, станом здоров'я та створення особливих умов для здобуття ними освіти; обсягу соціальної підтримки сім'ї дитини з особливими освітніми потребами; позиції та відносин батьків до тієї чи іншої моделі навчання дитини з особливими освітніми потребами. Питання консультативної допомоги батьків та членів сімей дітей з особливими освітніми потребами розглядається нами як багатокомпонентна, сфокусована діяльність психолога, спрямована на виявлення потенційних можливостей батьків, створення психолого-педагогічних умов для гармонійного психічного та соціального розвитку їхньої дитини. Перспективу дослідження вбачаємо в тому, що матеріали можуть використовуватися спеціалістами в їхній фаховій діяльності, а також для батьків, які виховують дитину з особливими освітніми потребами.

Література

- Болух А.І.** Психосоціальна характеристика феномену дезадаптованості матерів у ставленні до власних дітей з інвалідністю: Кваліфікаційна робота. Тернопіль : Західноукраїнський національний університет, 2020. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/40309/1/%D0%B1%D0%BE%D0%BB%D1%8E%D1%85.pdf>
- Душка А.Л.** Психоемоційні стани батьків дітей з психофізіологічними відхиленнями: концептуалізація, діагностика і корекція : автореф. дис. ... д. психол. н. : 19.00.08. Київ : Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2016. 42 с.
- Заверико Н.В., Соловійова Т.Г.** Соціально-педагогічна робота з батьками, що виховують дітей з особливими потребами. Запоріжжя : ПП «Тандем», 2008. 53 с.
- Майструк Н.О., Лучаківська А.Р.** Проблеми сімей, що виховують дітей з обмеженими фізичними можливостями в сучасній Україні в контексті соціальної роботи. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право.* 2010. № 3. С. 85–89.
- Концептуалізація системи сімейно-орієнтованого психолого-педагогічного супроводу родини, яка виховує дитину з особливими потребами / авт. кол. ; за заг. ред. докт. психолог. наук О.В. Царькової. Мелітополь, 2019. 267 с.
- Sloper P., & Turner S.** Risk and resistance factors in the adaptation of parents of children with severe physical disability. *Journal of Child Psychology and Psychiatry.* 1993. № 34. P. 167–188.
- Wallander J.L., & Varni J.W.** Effects of pediatric chronic physical disorders on child and family adjustment. *Journal of Child Psychology and Psychiatry.* 1998. № 39. P. 29–46.

References

- Boliukh A.I.** (2020). Psykhosotsialna kharakterystyka fenomenu dezadaptovanosti materiv u stavlenni do vlasnykh ditei z invalidnistiu [Psychosocial characteristics of the phenomenon of maladjustment of mothers in relation to their own children with disabilities]. *Kvalifikatsiina robota – Qualification work.* Ternopil: Zakhidnoukrainskyi natsionalnyi universytet. Dostupno z: Retrieved from <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/40309/1/%D0%B1%D0%BE%D0%BB%D1%8E%D1%85.pdf> [in Ukrainian].
- Dushka A.L.** (2016). Psykhoemotsiini stany batkiv ditei z psykhofiziologichnyimi vidkhyleniamy: kontseptualizatsiia, diahnostryka i korektsiia [Psychoemotional states of parents of children with psychophysiological abnormalities: conceptualization, diagnosis and correction]. *Doctor's thesis.* Kyiv : Instytut spetsialnoi pedahohiky NAPN Ukrainy [in Ukrainian].

- Zaveryko N.V., Soloviova T.H.** (2008). Sotsialno-pedahohichna robota z batkamy, shcho vykhovuiut ditei z osoblyvymy potrebamy [Social and pedagogical work with parents raising children with special needs]. Zaporizhzhia : PP "Tandem", [in Ukrainian].
- Mastruk N.O., Luchakivska A.R.** (2010). Problemy simei, shcho vykhovuiut ditei z obmezhenymy fizychnymy mozhyvostiamy v suchasni Ukraini v konteksti sotsialnoi roboty [Problems of families raising children with physical disabilities in modern Ukraine in the context of social work]. *Visnyk NTUU "KPI". Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo – Bulletin of NTUU "KPI". Politology. Sociology. Right*, 3, 85–89 [in Ukrainian].
- Tsarkova O.** (2019). Kontseptualizatsiia systemy simeino-oriientovanoho psykhologo-pedahohichnoho suprovodu rodyny, yaka vykhovuie dytnu z osoblyvymy potrebamy [Conceptualization of a system of family-oriented psychological and pedagogical support for a family raising a child with special needs]. / avt. kol; za zah. red. dokt. psykholog. nauk O.V. Tsarkovoi. Melitopol [in Ukrainian].
- Sloper P., & Turner S.** (1993). Risk and resistance factors in the adaptation of parents of children with severe physical disability. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 34, 16–188. [in English].
- Wallander J.L., & Varni J.W.** (1998). Effects of pediatric chronic physical disorders on child and family adjustment. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 39, 29–46. [in English].